

Српска војничка традиција

ДЕО НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА

Пише Миљан МИЛКИЋ

У КОРПУСУ СРПСКИХ ТРАДИЦИЈА ПОСЕБНУ КАТЕГОРИЈУ ПРЕДСТАВЉАЈУ ВОЈНЕ ТРАДИЦИЈЕ. ВОЈСКА КАО ВЕЛИКИ СИСТЕМ ПРЕДСТАВЉА ДЕО НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА. ЗБОГ ТОГА ЈЕ НЕ ТРЕБА ПРОУЧАВАТИ У КОНТЕКСТУ ЈЕДНОГ ПОСЕБНОГ СИСТЕМА, ВЕЋ КАО ДЕО НАРОДНЕ ТРАДИЦИЈЕ И НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА.

И

зрази који се најчешће користе да бисмо описали и објаснили зашто је нешто урађено на одређен начин и зашто је један начин мишљења и веровања прихватљив, а други није, јесу традиције (*tradition*, предање). Полазећи од корена речи (*trado*, преда-ти), долазимо до вредности које се предају будућим генерацијама. Ови изрази објашњавају и одређен начин мишљења и понашања, који је прихватљив за становништво у одређеној држави, на одређеној територији, односно за једну генерацију или више њих. Поседну категорију представљају војне традиције. Као велики систем војска је и део националног идентитета. Војску у Србији треба проучавати у два контекста. Најпре, као традицију „за себе”, односно кроз промене до којих је дошло током времена унутар ње саме, а које су биле у непосредној вези са променама, односно напретком у држави и друштву. У овом случају посматрамо промене које су последица реалних потреба саме војске да промени своју унутрашњу организацију. Поред тога, традицију српске војске треба проучавати у контексту друштвених и политичких промена.

Стварање заједничке јужнословенске државе 1. децембра 1918. и формирање мултинационалне и мултиконфесионе војске, у којој су се у истим редовима нашли некадашњи припадници српске, црногорске, руске, албанске и аустроугарске војске, довело је до промена у неговању и развијању војничке тра-

диције. Српска војска је из Првог светског рата изашла као победничка војска и значајна копнена сила која је представљала основу за формирање нове војске. Њени официри готово су у потпуности преузели све најзначајније положаје у војсци, а настојали су и да нова војска настави да негује највредније традиције и успехе српске војске. Будући да је формирање заједничке јужнословенске државе био један од ратних циљева српске владе, српска војска је укључивањем добровољаца на Солунском фронту полако добијала вишенационални и вишерелигијски карактер.

Улога религије – вера у Бога као основа војничког морала

Значајно место у традицији војске Краљевине Србије имала је

▼
Официри 1. чете
1. батаљона стајаће
војске 1875. године
Фото-збирка Војног музеја

религија, односно неговање православних обичаја прилагођених потребама војске. У *Правилима службе* било је објашњено да вера у Бога представља основу војничког морала. Различитим законским и подзаконским решењима регулисани су прослављање пуковских слава, улога војске за време верских празника и током верских обреда, детаљно је објашњена улога и значај војног свештеника. С обзиром на значај православља и обележавања верских празника у српском народу, један од важних елемената војне традиције у Србији била је верска традиција. Нова година, Богојављење, Свети Сава, први дан Васкрса, Свети Ђорђе, Вазнесење, Духови, Свети Петар и Павле, Велика Госпојина, Свети Димитрије, Видовдан, 22. фебруар (по

старом календару дан проглашења Краљевине), Свети Никола и први дан Божића са малим изменама обележавани су као државни празници у кнежевини и краљевини Србији.

Начин обележавања државних и народних празника у Краљевини Србији одређен је указом који је донет 26. марта 1884. године. Тада је прописано да и војска учествује у верском обреду у цркви, као и да се тих дана организују војне параде. *Правилима службе* било је регулисано да војници који су одређени за параду дочекују високе представнике државне и војне власти при уласку у цркву и изласку из ње. Сви официри који нису били на некој дужности били су обавезни да иду у цркву. Уредбом о прослављању државних празника и народних

светковина од 23. јуна 1914. обједињени су дотадашњи прописи. Војска је учествовала и у свечаностима приликом обележавања годишњица значајних историјских датума: прослава петсто година од Косовске битке 1889, седамсто година упокојења Светог Симеона Мироточивог 25. фебруара 1899, прослава стогодишњице Првог српског устанка 1904, предаја краљевских дарова руском броду *Александар I* на Дан Светог Кирила и Методија 1898, свечаност крунисања краља Петра 21. септембра 1904. и свечаност његовог миропомазања 10. октобра 1904. у манастиру Жича.

Видовдан

Видовдан се обележава 15. јуна по Јулијанском, односно 28. јуна по Грегоријанском календару. Краљ Александар Обреновић је 28. јуна 1889. у ред државних празника уврстио и Видовдан, као Дан помена палим српским ратницима. До тада је помен вршен прве суботе после 22. фебруара, државног празника за који је узет датум када је 1882. Србија проглашена за краљевину. Српска краљевска влада је неколико дана пре Видовдана 1889. објавила проглас у коме се наводи да је „одлучила да се месеца јуна ове године државном светковином изрази дубоко и живо народно сећање Косовске битке, и да се с овим споменом народне туге удружи и радосна светковина миропомазања његовог величанства краља Александра Првог”. Дан уочи Видовдана 1889. у свим црквама и манастирима у Краљевини Србији одржано је свечано бдење. На бдењу, као и сутрадан на литургији, сви присутни били су у црнини или са знацима жалости. Од шест часова увече 27. јуна па до поноћи 28. јуна у целој земљи биле су забрањене свирке и весеља. Литургији у Лазаревој цркви у Крушевцу присуствовали су краљ, краљевски намесници,

*Краљ Александар Обреновић је 28. јуна 1889. у ред државних празника уврстио и Видовдан, као Дан помена палим српским ратницима. До тада је помен вршен прве суботе после 22. фебруара, државног празника за који је узет датум када је 1882. Србија проглашена за краљевину. *Дан уочи Видовдана 1889. у свим црквама и манастирима у Краљевини Србији одржано је свечано бдење. На бдењу, као и сутрадан на литургији, сви присутни били су у црнини или са знацима жалости. Од шест часова увече 27. јуна па до поноћи 28. јуна у целој земљи биле су забрањене свирке и весеља. Литургији у Лазаревој цркви у Крушевцу присуствовали су краљ, краљевски намесници, чланови владе и представници државне и локалне власти, као и делегати свих пукова свих родова војске.*

чланови владе и представници државне и локалне власти, као и делегати свих пукова свих родова војске. По свим црквама и манастирима на литургији говорене су беседи о Видовдану, а након ње држани су парастоси. Док се певала „Вјечнаја памјат”, испред цркава, где је то било могуће, одјекивали су плотуни из топова и пушака. У пет часова по подне, у присуству представника власти и упарађене војске, краљ Александар Обреновић положио је камен темељац за Споменик косовским јунацима. Од августа 1899, када је нормативно регулисана употреба икона и кандила у војничким спаваонама и канцеларијама команди, наређено је да кандила буду упаљена уочи и за време Видовдана.

Одржавање свечаног помена погинулим ратницима вршено је и током Првог светског рата. Наређењем начелника штаба Врховне команде генерала Петра Бојовића од 27. јуна 1916, Црква Светог Саве у Солуну одређена је за место где ће се обавити централни помен, коме су били дужни да присуствују сви начелници одељења Врховне команде.

Видовдан је и у Краљевини Југославији био државни празник и обележаван је „као дан када се чини помен свим изгинулим српским борцима за веру и отаџбину”. *Правилима службе* војске Краљевине Југославије детаљно је објашњено на који се начин врши свечани помен. У свим гарнизонима свечани помен вршен је пре подне, на погодном месту изван града. Приступовале су све старешине и војници обучени у свечано одело, осим дежурних и оних који су били службено спречени. Чинодејствовали су војни свештеници свих вероисповести који су на служби у гарнизону, и они су, по реду својих старешинстава, вршили кратак помен по прописима своје вероисповести. По из-

вршеном помену командант параде војницима је држао кратак говор о значају Видовдана. Након овога, краљ или најстарији старешина који присуствује помену вршио је свечани преглед трупа, а затим су, по прописима егзерцирних правила, све трупе пролазиле парадним маршем поред краља, односно најстаријег старешине.

На државном нивоу Видовдан је обележаван у Саборној цркви и црквама и богомољама свих вероисповести у Краљевини Југославији. Помену у Саборној цркви присуствовали су краљ и краљица, чланови владе, народни посланици, дипломатски кор, виши чиновници и официрски кор. Прописано одело било је жакет и цилиндар, односно свечана униформа за официре.

Детаљ из документа *Мирно-дойска историја Артиљеријског пука Краљеве гарде за 1940. годину*: „На дан 28. јуна 1940. године у свим богомољама: православним, римокатоличким, исламским и осталим, одржани су помени-парастоси погинулим козовским јунацима и свима осталим јунацима који су у прошлим ратовима положили своје животе за краља и отаџбину. Овоме помену присуствовали су и делегати овога пука. Тога дана у 9 часова одржао је предавање о значају Видовдана за наш народ командант 2. дивизиона артиљеријски мајор Душан Л. Милисављевић пред свима официрима, подофицирима, капларима и редовима овог пука (...)”

Први акт Министарства војног и морнарице Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца о празницима донет је 16. марта 1920. и представљао је привремено решење у ишчекивању да Министарство вера донесе коначан календар празника. За државне празнике одређени су Видовдан (помен погинулим српским борцима), Петровдан (дан

Команданти батаљона и команданти ескадрона српске војске у спомен примања нових застава, на Цвети, 1886.

Краљ Петар I предаје јединицама нове пуковске заставе, Бањица, Београд, 26. јун 1911.

рођења краља Петра) и 4. децембар (дан рођења престолонаследника Александра). Као верски празници признати су сви већи празници православца, унијата, римокатолика, реформистичких цркава, муслимана и Јевреја, као и недеља, односно субота за Јевреје и петак за муслимане. Искуства организовања верског живота и поштовање права верских мањина у српској војсци били су основ за регулисање верских потреба у мултиконфесионалној Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. Прва годишњица уједињења прослављена је као народни празник. Тим поводом био је формиран посебан одбор, а у свим верским институцијама одржано је свечано благодарење. На целој територији Краљевине војска је учествовала на свечаној паради, као и на служби у цркви на рођендан престолонаследника Александра.

Богојављење

Један од значајних елемената српске војничке традиције био је одржавање војних пара-

▲
Указ о додели заставе
IV пешадијском пуку
I позива Народне
војске „Стевана
Немање”, 1911.

*Одржавање
свечаној йомена
на Видовдан
йојинулим
рајницима
вршено је и
иоком Првој
свешкој раја.*

*Наређењем
начелника ишаба
Врховне команде
јенерала Пејтра
Бојовића од
27. јуна 1916,
црква Свешкој
Саве у Солуну
одређена је за
место где ће
се обавијати
централни
йомен, коме су
били дужни да
ијисустивују
сви начелници
одељења Врховне
команде.*

да. У складу са *Правилима службе*, војне параде одржаване су за време пуковских слава, поводом додељивања почасних назива појединим пуковима и батаљонима, непосредно пре почетка рата, а за време рата на бојишту, после одлучујућих победа или (у мањем обиму) после ванредних успеха појединих јединица. Посебан значај био је посвећен учешћу војске на црквеној литији и одржавању војне параде током прославе верског празника Богојављање. Процедура је била детаљно описана у *Правилима службе*. У сваком гарнизону одређивани су из сваког пука и рода војске по једна чета, ескадрон, батерија и по једно одељење са својим заставама и музиком. Они су постројавани на месту где ће се вршити водоосвећење, у једној линији по утврђеном распореду. На крилу одакле ће доћи литија ишла је пешадија, у продужетку инжињерија, коњица, артиљерија и остала одељења. Музика и заставе стајале су на крилу дочека литије. Приликом читања Светог Јеванђеља, „Свјат”, „Велик јеси Господи”, кад је „многољествије” и кад свештеник кропи војску и заставе, командир је командовао „о десно раме” („сабље вади”, „на молитву”) и „капе скини”.

На основу *Правила службе* војске Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца за време државних свечаности посебно су одређиване војне јединице које су излазиле на параду у ратној спреми. Уколико је за параду требало одредити трупе из разних родова војске и струка, тада је командант места одређивао посебног команданта параде. У престоници и другим местима где се налазио краљ или неки члан краљевског дома командант параде био је најстарији трупни командант.

Место, време, строј или поредак који трупе треба да заузму одређиван је наредбом команданта места, а за извршење био је ➤

Парада поводом победе у Првом светском рату, Београд
Фото-збирка Војног музеја

Војни свештеници Дринске дивизије
Фото-збирка Војног музеја

задужен командант параде сходно прописима егзерцирних правила. При доласку команданата појединих јединица командовало се „мирно” и излазило му се на рапорт. На параду је излазио и потребан број болничара под командом одређених санитетских официра са носилима, односно санитетским колима и најпотребнијим лековима. Из штаба Врховне команде 5. јануара 1919. упућено је наређење свим одељењима Врховне команде, главном интенданту и Команди стана да ће се 6. јануара, на дан Богојављења, у Београдском гарнизону одржати црквена парада са водоосвећењем на Савском пристаништу, на месту где се и до тада вршило. Начелник штаба Врховне команде наредио је да сви официри на служби при Врховној команди, који не буду спречени нарочитом службом, при-

суствују богослужењу у Саборној цркви, а потом прате литију до Савског пристаништа. За ову прилику прописана је службена униформа са шињелом или доламом, са сабљом и рукавицама.

Ђурђевдански уранак

У војсци Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца настављена је традиција одласка на Ђурђевдански уранак (6. маја), који је, иако везан за православни празник, требало да повеже ослободилачке покрете свих јужнословенских народа. Према *Правилима службе*, Ђурђевдански уранак био је значајан за војнике не само као прослављање пролећа, које симболизује нови живот и нову наду, већ и као дан састанка ускока и народних хајдука, бораца за ослобођење и уједињење јужнословенских народа. Тог јутра све трупе једног гарнизона излазиле су у његову околину, где су се војници такмичили у витешким играма и војничким песмама. За Ђурђевдански уранак карактери-

стична је и препорука садржана у *Правилима службе* да га треба прослављати са патриотским, културним и спортским удружењима, школама и грађанима.

Прослава пуковских слава

О повезаности српске народне и војничке традиције у Краљевини Србији сведочи и прослава пуковских слава. Уведено на предлог министра војног генерала Саве Грујића 26. јануара 1888. обележавање пуковских слава своје основе имало је у прослави породичне крсне славе. Дан славе одређиван је краљевим указом и представљао је значајан датум из историје војне јединице или установе. Обележавање значајних датума из прошлости код војника је требало да учврсти војнички дух и сећање на славна дела њихових јединица.

Као пример наводимо да је 6. пешадијски активни пук славио 11. август, дан победе на Шуматовцу 1876; 8. пешадијски активни пук – 24. јун, дан ослобођења

*Први акти
Министарства
војној и
Морнарице
Краљевине Срба,
Хрвата и
Словенаца о
изразницима
донет
је 16. марта 1920.
и представљао
је привремено
решење у
очекивању да
Министарство
вера донесе
коначан календар
празника*

▼
Резање славског
колача
Лична збирка
Хаци Марка Вујичића

Пожареваца 1815; 10. пешадијски активни пук славио је Цвети, дан Таковског устанка 1815; 15. пешадијски активни пук – 16. децембар, дан када је српска војска ушла у Пирот 1877. године. За дан славе одређивани су и датуми који су чували успомену на владаре из породице Обреновића, док су указом краља Петра I од 5. новембра 1903. уведени датуми који подсећају на династију Карађорђевић. За разлику од прославе у војсци Краљевине Србије, када су припадници других вероисповести били ослобођени од обавезе учешћа, у прославу пуковске славе у Краљевини Југославији били су укључени припадници свих вероисповести у дотичној јединици. Православни свештеник је дан пре славе светио водицу у канцеларији команданта пука (уколико је он био православне вероисповести), односно у собама православних војника. На сам дан славе одржавано је богослужење у богомољама свих верои-

сповести заступљених у касарни. Прослави славе присуствовали су војници свих вероисповести, а свештеник је вршио одговарајући вероисповедни обред (за православне сечење колача и богослужење, за римокатолике „Тебе хвалим” са псалмима и молитвама за краља и војску, за муслимане прописане молитве за краља и војску).

Како је то изгледало у пракси, може се видети на примеру прославе пуковске славе Артиљеријског пука Краљеве гарде 12. септембра 1940. године. Пук је славио заједно са пионирском четом Краљеве гарде као успомени на дан формирања пука 1924. и пионирске чете 1928. године. Најпре је православни свештеник Алекса Јовановић са командантом пука пуковником Димитријем С. Павловићем, артиљеријским наредником Алексом Миленковићем и једним редовом из пионирске чете пресекао славски колач. Након тога верске обреде извршили су и римокатолички свештеник Иван Котник и војни имам Хусеин Талић.

Након завршетка верских обреда, командант пука одржао је војницима пригодан говор о значају Првог српског устанка, величао династију Карађорђевић, краља Петра и Краљевину Југославију.

У новој југословенској држави, поред већ постојећих, одређени су и нови датуми пуковских слава. Као и у војсци Краљевине Србије, приликом одређивања дана пуковске славе узиман је догађај из војничке традиције гарнизона, име светитеља непосредно везано за неки дан из прошлости јединице, односно за члана краљевског дома (рођендан или дан ступања у пук). Значајно је приметити да ради формирања јужнословенског јединства пуковима нису додељивани називи на основу догађаја из 1914. и 1915, када су у аустроугарским редовима ратовали Хрвати, Словенци и Срби.

Додељивање назива пукова у српској и југословенској војсци такође је значајно за неговање војничке традиције. Поред бројчаног назива, пукови су називани и према именима члано-

*О њовезаности
српске народне
и војничке
традиције у
Краљевини Србији
сведочи и прослава
пуковских слава.
Уведено на предлог
министра војног
генерала Саве
Грујића
26. јануара 1888,
обележавање
пуковских слава
своје основе имало
је у прослави
йородичне крсне
славе. Дан славе
одређиван је
краљевим указом
и представљао је
значајан датум
из историје војне
јединице или
установе.*

▼
Слава Артиљеријског
пука и Пионирске
чете Краљеве гарде,
Касарна „Топчидер”,
12. септембар 1938.
Фото-збирка Војног музеја

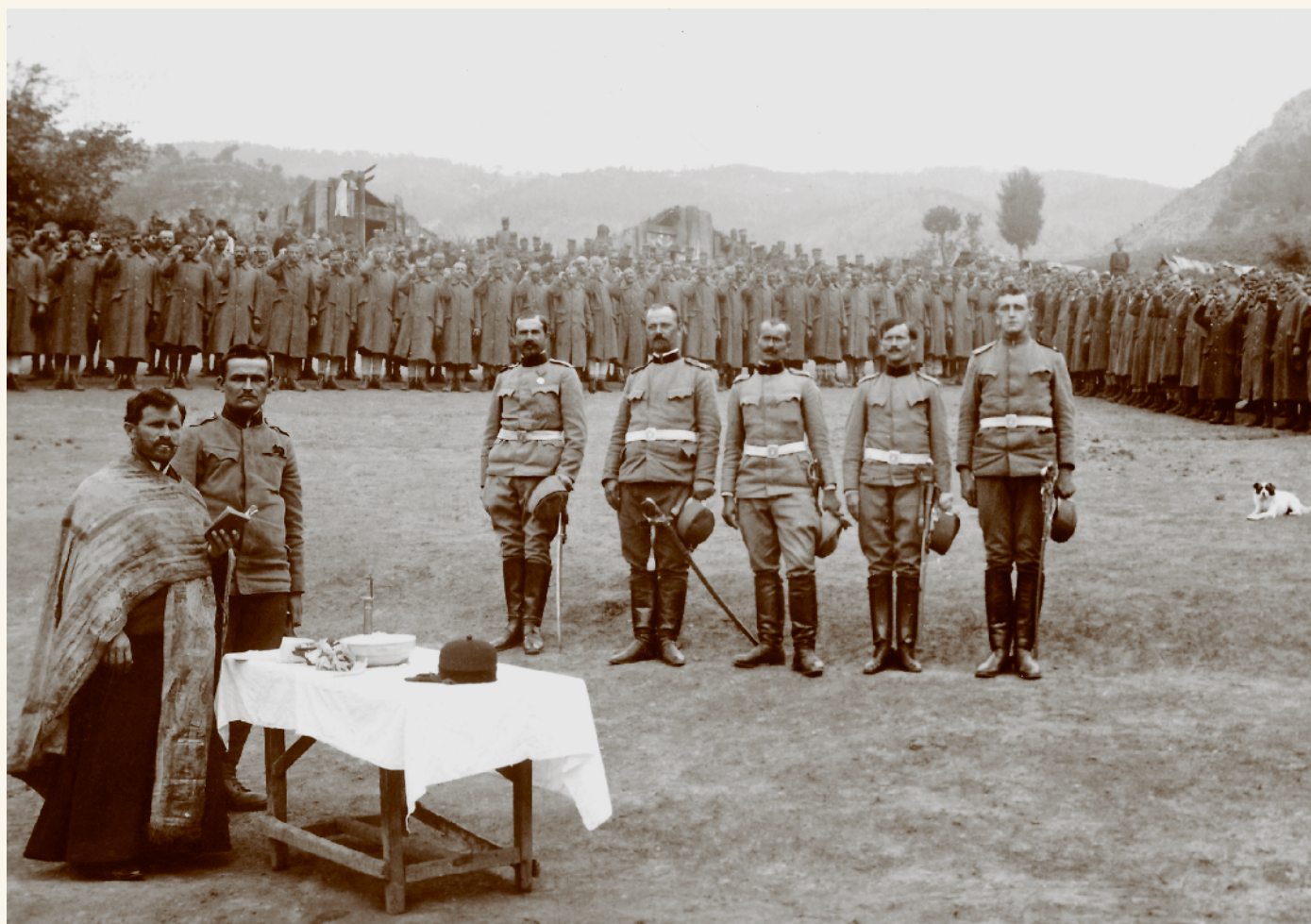
ва владарске породице или значајним историјским личностима. Карактеристичне су промене назива након промене династије 1903. и стварања нове војске 1918. године.

Војне заставе

Прослава пуковске славе у српској, као и у војсци Краљевине Југославије била је повезана са још једним важним симболом – војном заставом. Славу су могле да обележавају пешадијске и коњичке јединице које су имале своју заставу, артиљеријски пукови, бригаде и батаљони, а у инжењерији батаљони и самостални полубатаљони, као и установе. У српској војсци застава је имала посебан статус који не само што је био одређен нормативним прописима већ је застава изузетно била цењена међу војницима.

На основу *Правила службе* војна застава је била светиња „дарована од краља и освећена од Бога” према којој се поступало као према реликвији. Пред њом се полагала заклетва, а у борби је чувана по цену живота. Од-

нос српских војника према застави био је повезан са православним духом који је она представљала и религијским симболима који су се на њој налазили. Према речима митрополита Михаила изреченим 20. маја 1870. приликом освећења застави два новоформирана батаљона, застрада је била симбол вере која је очувала српски народ и која улива поуздање и ојачава га. Војне заставе коришћене су само у посебним приликама. *Правилима службе* било је прописано да се испраћај и дочек чланова краљевског дома врши са почасном четом, са заставом и музиком, или са ескадроном на коњима са заставом; на сваком преноћишту, за краља и чланове краљевске породице одређивана је почасна стража са заставом; на празник

Видовдан пред црквом је била постројена једна јединица са заставом; за Богојављење одређивана је по једна чета из сваког рода војске са својим заставима и музиком за одавање почасту током водоосвећења. Током церемоније крунисања краља Петра, изасланици пукова у краљеву пратњу од Краљевског двора према Саборној цркви носили су своје заставе.

При Војној академији 8. јануара 1892. установљена је Питомачка трупа, којој је додељена застрада. Она је укинута 1895. и Војна академија све до 1900. није имала заставу. Те године у част обележавања педесет година оснивања краљ Александар додељио јој је посебну спомен-заставу.

Нове заставе додељиване су војсци на свечан начин. На пра-

▲
**Заклетва
добровољаца
у Вардишту**
Фото-збирка Војног музеја

*У српској војсци
застава је имала
посебан сјај
који не само што
је био одређен
нормативним
прописима
већ је застава
изузетно била
цењена међу
војницима*

зник Цвети 1886. у Горњем граду на Калемегдану, након богослужења које је обављено у Цркви Ружици, краљ Милан је одржао беседу, а затим заставницима уручио нове заставе и истовремено од њих примио старе. Нове заставе поздрављене су топовском паљбом. Додељено је 26 нових застрада (15 застрада пешадијским пуковима, пет застрада гардијским пешадијским батаљонима, једна застрада гардијском ескадрону и пет застрада активним коњичким пуковима).

Освећење нових и замена старих застрада пешадијских и коњичких пукова извршено је 26. јуна 1911. у Београду код логора на Бањици. Заставе је уручио краљ Петар. Након свечаности освећења, старе заставе су у пратњи почасне чете и музике преда-

те на чување Војном музеју. Заставе су добили: 20 пешадијских пукова првог позива, четири коњичка пука, гарда и жандармерија. У новембру исте године уручене су заставе 15 пешадијских и 10 дивизијских коњичких пукова другог позива. Заставе је доделио министар војни Степа Степановић, који је у говору подсетио да су заставе „свето знамење војничке части и дужности, војничке славе и поноса”.

Нове заставе биле су једнообразне и мањег квадратног облика у односу на раније. Символи су везани свиленим концем, а натписи на застavaма и тракама извезени срмом. Скроман изглед застava оправдаван је штедњом и потребом да оне буду искључиво војнички симбол без уметничких квалитета.

Ратне заставе

Застава са којом је српска војска ушла у балканске ратове и Први светски рат била је српска тробојка са иконом Светог Андреја Првозваног (и на пешадијским и на коњичким застavaма) и државним грбом са друге стране. Натпис „За краља и Отачство” стајао је и изнад иконе и изнад грба, док је лево од иконе био натпис „Св. Апостол Андреја”, а десно „Првозвани”. Као светињи и симболу војничке части и ратне славе, застavaма су додељивана највиша одличја и признања и биле су носиоци колективних признања која су добијале јединице српске војске. У складу са њеним значајем, војник није смео да остави и осрамоти заставу, о чему говори догађај спасавања застave 13. пука „Хајдук Вељко” током изгубљене битке на Чеврн-тији 6. септембра 1914, када су санитетски капетан Миливоје Петровић и редов Јаков Нелих под непријатељском ватром кренули да препливају Саву како би заставу пренели на другу обалу. Редов Нелих се том приликом утопио,

Српска застava из 1839. године

Добровољачка застava из 1876.

Застава је у српској војсци имала посебан статус – коњичка застava

док је капетан Петровић спасио заставу. За овај подвиг одликован је Карађорђевоом звездом IV реда са мачевима.

Након што је у периоду од 27. фебруара до 26. априла 1916. извршена реорганизација српске војске на Крфу, појавио се проблем одговарајућег чувања застava расформираних пукова. Командант Друге армије Степа Степановић пренео је Врховној команди жељу команданата пукова да заставе буду предате на чување некој установи у позадини, пошто није било услова да се чувају у штабовима. Решењем Врховне команде од 6. септембра 1917. заставе расформираних пукова дате су на чување Министарству војном.

Након што је у Одеси 12. маја 1916. формирана Прва српска добровољачка дивизија, заставе расформираних пукова додељене су добровољачким пуковима. Првом добровољачком пуку припала је застava Другог пешадијског пука другог позива, Другом добровољачком пуку застava Шестог пешадијског пука другог позива, Трећем добровољачком пуку застava Седмог пешадијског пука другог позива и Четвртном добровољачком пуку застava Једанаестог пешадијског пука другог позива. Свечаности предаје застava присуствовао је командант војног округа у Одеси, а верски обред обавио је тамошњи митрополит са српским свештеницима. Командант дивизије пуковник Стеван Хацић одржао је говор и изразио захвалност Русији.

Као велике светиње и симболи војничке части и ратне славе застavaма су додељивана и највиша одличја и признања. Након Првог српско-турског рата 1876. године Таковским крстом 4. степена одликоване су заставе Трећег качерског батаљона I класе народне војске, Петог грочанског батаљона I класе народне

војске и Другог грузанског батаљона I класе народне војске. У знак краљевског признања за исказану храброст у ратовима 1912–1913. године, краљ Петар је 24. маја 1913. Златном медаљом за храброст одликовао заставе четрнаест пешадијских и коњичких пукова првог и другог позива народне војске. За исказану храброст у Другом балканском рату, Орденом Карађорђевог звезде с мачевима IV реда одликоване су заставе девет пешадијских пукова првог позива, једног прекорбродног пешадијског пука првог позива, три пешадијска пука другог позива, као и застава једног коњичког пука. Сребрном медаљом за храброст одликоване су заставе два коњичка пука, два пешадијска пука другог позива народне војске, као и заставе Дунавског и Шумадијског коњичког дивизиона.

Привремена йравила службе из 1925. дефинисала су заставу као највећу војничку светињу у којој су оличени краљ и отаџбина и која представља симбол војничке части. Члан 60 *Привремених йравила службе* гласи: „Војничке заставе опомињу и указују на славне борбе, на победе и поразе из прошлости нашег народа, пуне незапамћених радости и болова, али на крају увенчане славом”.

Тробојка на застави

Уредбом о застави наше војске донетом 18. октобра 1920. замењена је *Уредба о застави* од 30. новембра 1906. године. Заставу су добили пешадијски и коњички пук Краљеве гарде, пешадијски и коњички пукови у оперативној и резервној војсци и Команда жандармерије. Поред уобичајених делова које је имала

▲
**Застава
2. гвозденог пука**
Фото-збирка Војног музеја

*На основу
Правила службе
војна застава је
била светиња
„дарована
од краља и
освећена од
Бога” йрема којој
се йосйуило
као йрема
реликвији. Пред
њом се йолајала
заклейва, а у
борби је чувана
йо цену живоји.*

и у српској војсци (копље, беоцуг, „јабука”, шиљак), изглед заставе (платна) и траке био је у складу са симболима нове државе. Застава и трака биле су у бојама државне тробојке – плаво, бело, црвено. С обе стране платна налазио се симбол двоглавог орла и речи „За краља и Отачавство” и „С вером у Бога”. Блазонирањем хералдичких симбола уочава се да су у односу на српску војничку заставу задржани симболи двоглавог сребрног (белог) орла и сребрних кринова смештених на црвеном пољу, док је промењен изглед штита на грудима орла, који је на новим застави био у облику паралелограма са срцастим завршетком на доњој страни, подељен у три поља у којима су национални симболи – српски (бели крст са оцилима), хрватски (црвено-бела поља) и словеначки (бела звезда и бели

Карађорђева звезда са лентом

Шajкача
артиљеријског мајора
Милије Динића

Карађорђева војводска застава

Застава

1. пешадијског пука другог позива М 1911

полумесец). Натписи су са једне стране платна били исписани ћириличним, а са друге стране латиничним писмом. На траци је са обе стране био исписан краљев монограм унутар венца, а поред њега налазио се назив јединице, са једне стране траке исписан ћирилицом, а са друге латиницом.

Војни музеј као трајни чувар војних застава

Чување старих војних застава од великог је значаја за српску војничку традицију. Војни музеј је 1887. у *Службеном војном листу* објавио распис свим командама и надлештвима, као и активним и резервним официрима са позивом да доставе што више података о заставама под којима се борила српска војска у претходним ратовима, а које су раније предале на чување. Подаци су се односили пре свега на битке у којима

су поједине заставе ношене и одликовања која су добиле. Иницијативу за прикупљање података подржао је тадашњи министар војни Сава Грујић. Када је 1904. отворена изложбена поставка, у збирци Војног музеја налазиле су се 232 заставе. Највећи број страдао је током евакуације музејског материјала 1915. године.

Након што је 6. септембра 1930. на Бањици извршена додела нових југословенских застава, старе српске заставе остале су у просторијама 18. пешадијског пука на Бањици, одакле су сутрадан пренете на Опленца. Истог дана, краљ Александар је у част предаје нових застава у Двору приредио вечеру за команданте армија, дивизија и пукова. Током Другог светског рата заставе је са Опленца у Народни музеј пренео његов руководилац Милан Кашанин. Пуковске заставе

Члан 60
Привремених
йравила службе
из 1925. йласи:
„Војничке
заставе ойомињу
и указују на
славне борбе, на
йобеде и йоразе
из йрошлойи
нашей
народа, йуне
незайамћених
радосйи и
болова, али на
крају увенчане
славом”.

▼
Повратак српске
војске после
балканских ратова,
Београд,
1. августа 1913.
Фото-збирка Војног музеја

налазе се у поставци Војног музеја од 1961. године.

На значај заставе за војску надовезује се и њена улога приликом полагања војничке заклетве. Један од првих записа о полагању заклетве јесте и онај који говори да су након регрутације спроведене у лето 1836. регрути 24. јуна у пратњи својих официра, парадно и са заставом, отишли у цркву где су имали „присјагу верности”. *Правилима службе* било је одређено да се на место за полагање заклетве донесу заставе свих пукова чији се регрути заклињу. Православци су заклетву полагали пред освешћеном заставом, а уколико јединица није имала своју, заклињали су се на застави јединице из истог гарнизона коју одреди командант места. Припадници српске војске других вероисповести нису полагали заклетву испред

освећене заставе, већ на знаменима своје религије – муслимани на Курану, а регрути јеврејске вероисповести на Талмуду. Они су заклетву полагали одвојено, свако по прописима своје религије.

Још од времена Првог српског устанка војничка заклетва је војника обавезивала на одбрану државе, а уједно је имала и религиозан карактер. Такво схватање заклетве задржано је и у војсци Краљевине Југославије. Војничка заклетва представљала је свечано обећање дато у име бојже као најзвишенија и најсвечанија обавеза да ће војник своју дужност испунити без обзира на жртву коју треба да поднесе, као и да ће бити послушан, веран и одан своме краљу и својим старешинама.

Министар војни и Морнарице наредио је 6. марта 1919. да заклетву положи официри, војни чиновници, подофицири, каплари и редови који до тада нису положили заклетву „краљу Србије Петру I”. Војничка заклетва према *Закону о устројству војске* од 1923. обухватала је, поред официра и војника српске војске, и све официре који су раније били у аустроугарској војсци и који су примљени у нову војску, односно, како је напоменуто, и резервне официре те војске, а заклетва се полагала на верност краљу и отаџбини.

Визуелни идентитет

За војничку традицију важан је визуелни идентитет војске. У Краљевини Србији и Краљевини Југославији краљ је био врховни командант војске. Визуализација краља као команданта била је присутна на одећи војске, као и у војним објектима. Старешине су на капама носиле кокарде са монограмом краља. Након промене династије у мају 1903, доласком краља Петра Карађорђевића на престо, на основу службеног прописа, од дана превра-

та шест наредних дана ношена је кокарда без краљевог монограма, а затим је наређењем министра војног од 3. јуна уведено ношење монограма „PI”.

Развој униформе у српској војсци везан је за намере кнеза Милоша да након Другог српског устанка организује војску. Даљим развојем српска униформа била је под утицајем руске и аустроугарске униформе. Године 1908. уведена је униформа коју је српска војска носила током балканских ратова и Првог светског рата. Свакако најпознатији војни, а уједно и народни симбол јесте шајкача. Она је у српску војску уведена током ратова 1876–1878. и убрзо је постала део националне традиције. У војсци Краљевине Југославије униформа и начин њеног ношења често су мењани. Наређењем Министарства војног од 7. маја 1919. требало је прикупити регруте у окружним командама између 28. и 31. маја, који би са собом носили шајкаче.

Војна традиција као део народне традиције

Чињеница да је војска неодвојиви део друштва и да је војна традиција део народне традиције долази до изражаја у српском друштву. То се пре свега огледа у употреби одређених војних одевних предмета и широкој популарности војне музике. Једна од карактеристика војске Краљевине Србије била је и та да она није била резервисана за аристократију, као што је случај у многим другим војскама, већ је настајала из народа и старешински кадар потицао је из различитих друштвених слојева.

У случају војске кнежевине и краљевине Србије, традицију треба проучавати у контексту промена, односно напретка у српском друштву. Кроз развој организације и формације,

Развој униформе у српској војсци везан је за намере кнеза Милоша да након Другог српског устанка организује војску. Даљим развојем српска униформа била је под утицајем руске и аустроугарске униформе. Године 1908. уведена је униформа коју је српска војска носила током балканских ратова и Првог светског рата. Свакако најпознатији војни, а уједно и народни симбол јесте шајкача.

српска војска је израсла у институцију која је формирала и неговала своју традицију засновану на националним симболима и особеном ратничком искуству. Идентитет војске Краљевине Србије посебно је учвршћен у периоду ратова од 1912. до 1918. године. Основу српског војничког идентитета чинила је национална и верска традиција. Након Првог светског рата и нестанка српске државе промењене су национална и верска структура у новоформираној Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, што је неминовно довело до промене идентитета и традиција које су неговане у војсци. Овде долазимо и до теме нестанка српске државе након Првог светског рата, током којег је услед политичких, етничких, религијских и друштвених промена дошло до формирања нове војске.

Карактеристика те нове војске није само промена у формацији, организацији или борбеној техници, већ и промена у традицији и традиционалним вредностима које је требало неговати, пре свега ради одржавања кохезије војске и војничког, односно борбеног морала. Неговање традиција у војсци важно је за понашање војника и за развијање борбеног морала. Један од циљева реорганизације српске војске на Крфу 1916. био је и подизање морала, а на основу сачуваних упутстава, такав ефекат код српских војника требало је постићи управо подсећањем на славна дела њихових предака. Нормативни прописи усвојени у годинама након формирања Краљевине Југославије ишли су за тим да вишенационална војска добије нови идентитет уз уважавање различитости које су постојале између конститутивних народа.¹